

Umur Yiğit Nural,

Özge Soysal

2015

Lacan'ın Söylemler Kuramı Işığında Toplumsal Bağ ve Şiddet Üzerine*

Kelime Şey'in ölümüdür**

J. Lacan

Freud, *Totem ve Tabu* adlı metninin sonunda eylemden vazgeçerek düşünceye geçişin, ilkeller ile nevrozlular arasındaki farklardan biri olduğunu belirtir ve sonunda şu saptamayı yapar: "Başlangıçta eylem vardı."¹ Eylem, keyfi iradesi sınırsız olan ilkel babanın ölümüne yol açmış ve bundan böyle başlangıçtaki keyfiliği sınırlandıracak olan yasanın, hordanın tüm öznelerini belirleyen şeyin bir nedeni olmuştur. Keyfiyeti yasaklayan ve sınırsız kısıtlayan üstbenin, *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları* metninde önemli bir yeri vardır: "*Kültürel bir çağın üstben'i, bireysel üstben'le benzer bir kökene sahiptir.*" Böylece özneyi yasaklar ve kısıtlılıklarla damgalayan bireysel üstbenin, sosyallikten bağımsız olmadığını Freud'a değin okuyabilmekteyiz. Lacan'da eylemin kökensel olarak bastırılmasından itibaren beliren bilinçdışının ne sosyallikten ne de siyasetten ayrı olmadığını biliyoruz. Lacan, *bilinçdışı Öteki'nin söylemidir*² diyecek ve *bir dil gibi yapılanmış* bilinçdışının Öteki'nin etkisiyle meydana geldiğini, belirşleriyle de özneyi şaşırttığını öne sürecektir. Konuşan özne her seferinde gösterenlerin hazinesi olan Öteki'ne seslenmektedir. Özneler-arası iletişimden her bahsettiğimizde kaçınılmaz olarak Öteki'nin yerine gönderimde bulunmamız da şaşırtıcı değildir. Freud ve Lacan, toplumsal olanı bireylerin dışında konumlanan nesnel bir alan olarak değil, tam tersine içeride, öznellikte yer alan dışsallık olarak (extime) kurarlar. Buna bağlı olarak toplumsal bağın oluşumu da iki temel ruhsal hareketi gerektirir: Temelinde enest yasağını bulunduran simgesel yasanın içselleştirilmesi ve ötekiyle olan ilişkimizi düzenleyen zevkin (Jouissance) dışarıya atılması.

Zevk (Jouissance), ölüm itkisine gönderimde bulunur ve ölüm itkisi yaşam itkisi tarafından sınırlandırılır ve kapsanır. Yasanın göstereni Baba-nın-Adı işleminin dayattığı simgesel engel, ölümcül "güçlü zevk" arayışını sınırlar. Gerçeklikte ulaşılamayacak olan, ancak özneye esin kaynağı olan *ideal ben* ve baba yasanının içselleştirilmesiyle birlikte özneler-

* Nural, U.Y., Soysal, Ö., "Lacan'ın Söylemler Kuramı Işığında Toplumsal Bağ ve Şiddet Üzerine", *Libido Psikanaliz Dergisi*, 17, Eylül 2015, s. 29-31.

** Lacan, J. (1966), "Discours de Romes", *Les Écrits* içinde, Seuil Yayınları, 2008.

1. Freud, S. (1913), *Totem ve Tabu*, Sosyal Yayınları, 1993.

2. Lacan, J. (1955), "La lettre volée", *Écrits II* içinde, Seuil Yayınları, 1999.

arasılıktaki aracı olan, özneyi simgesel düzleme yazdıran *ben ideali* arasındaki mesafede sınırlandırılan ve erotize olan ölüm itkisi, öznenin kuruluşunda önemli bir rol oynar. İlkel kabiledede gerçekleşen rekabet, simgesel düzlemde babaya özdeşimi içerir. Bundan böyle ölüm itkisi denetimsizce dışarı atılmak yerine kaynağını aldığı erojen ağızlaraya geri döner. Eylemekten vazgeçiş söz ile ifade etmenin yolunu açacak ve özne kayıp pahasına ve sayesinde arzulayan özne olarak kurulacaktır.

Girişte de belirttiğimiz gibi, öznellik ve toplumsal bağı birbirinden ayrı düşünemiyoruz. Lacan da 68 olaylarının etkisiyle ortaya attığı söylemler kuramıyla birlikte, öznenin koşulu olan semptomun ve bireysel fenomenlerin farklı söylem türlerinden itibaren ele alınışını açıklamıştır³. Semptomun söylemin etkisiyle meydana gelen bilinçdışı bir oluşum olduğunu Freud'dan itibaren biliyoruz ve buna bağlı olarak da öznenin yapısını öznenin içinde yer aldığı toplumsal söylemler üzerinden okuyabilmekteyiz. Metin boyunca üzerinde duracağımız söylemlerden biri olan Efendinin Söylemi'nin aynı zamanda bilinçdışı öznenin yapısını gösterdiğini belirtelim. Hakikatin yerinde olan ve hakkında kısmi bir bilgiye sahip olabileceğimiz bilinçdışı öznesi (Ø), her zaman bir gösteren tarafından (G1) başka bir gösteren için temsil edilmektedir (G2) ve bu gösterenler zinciri Öteki'nin alanındadır. Temsil edilen bilinçdışı öznesi, her zaman eksikli olarak kalmaya yazgılıdır, çünkü Öteki, özneye söylemini tamamlayabilmesi için eksik olan göstereni vermeye muktedir değildir. Böylece bu temsiliyet sisteminin ürettiği şey eksiklik, bir başka deyişle nesne *a* olacaktır. Lacan, *arzu Öteki'nin arzusudur* diyerek, Efendinin Söylemi'nde arzu nesnesini Öteki'nin alanında konumlamış ve tamamlanma talebini Öteki'ye yönelten öznenin her defasında yitirmeye yazgılı olduğu göstereni de fallus olarak adlandırmıştır. Baba yasasından ayrı düşünemeyeceğimiz fallik gösteren yani fallus bastırılmış olmakla birlikte, özneye öznenin merkezi bir boşluktan itibaren işleyebileceği bir güzergâhın yolunu da açar. Ayrıca, öznenin söylemini yönelttiği Öteki, sosyal-psişik düzlemde onu belirleyen ve bu belirlenişe paralel olarak ona zevk nesnesini yasaklayıp, eksikliği, bir başka deyişle arzuyu iletendir de. Efendinin Söylemi'nin yapısı, bilinçdışı düzeyde kastrasyon karmaşasını belirler; söylem, toplumsal bağı yapılandırır⁴ ve bu yapılanma da kendi içinde radikal bir takım Simgesel farklılıkları ve ayrışmaları içerir.

Öznenin ifade ediliş biçimleri, söyleme ve Öteki'nin yerine vurgu yapılmadan anlaşılabilir, zira öznenin ıstırabını yaşayış ve dile getiriş biçimi içinde konumlandığı baskın söylemle ilişki içindedir. Efendinin Söylemi bölünmüşlüğü, var-olmakta eksikliğin söylemidir ve bu da biz hem nevrozun hem de düşlemin formülünü verir. Bölünmüş özne, nesneye ancak düşleminde ulaşabilecektir (Ø/a). Böylelikle özne, eksikliğini gidermesi için Öteki'ye her seslenişinde kayıp dinamiğini yeniden harekete geçirir.

3. Lacan, J. (1960-1970), *Le Séminaire Livre XVII L'envers de la psychanalyse*, Seuil Yayınları, 1992.

4. Demoulin, C., "Violence et discours", *Psychoanalytische Perspectieven* içinde, 2006, s. 83-92.

Peki, günümüz liberal söyleminde değişen nedir? Değişen, sözün ve düşüncenin yerini yeniden eyleme geçişlerin almasıdır diyebiliriz. Efendinin Söylemi'nde öznenin bölünmüşlüğüni garanti altına alan kayıp mekanizması, Kapitalist Söylemde onarılması gereken bir durumdur ve kayıp iptal edilmeli, eksiklik giderilmelidir. Efendinin Söylemi'nin bilinçdışı öznesinin, Kapitalist Söylemde S. Lesourd'un deyimıyla arkasında bir özneyi barındırmayan "laf ebeliklerine" indirildiğini söyleyebiliriz. Nevrozun formülünün aksine, burada bölünmüş öznenin nesnesiyle arasındaki düşlemsel ilişkinin gerçeklikte de imkânlı olabileceği ($\emptyset \rightarrow a$) vaat edilir ve bu da bize psikanalizdeki sapkınlığın formülünü verecektir.

Kapitalist Söylemde söylemin dört unsuru -hakikat, fail, bilgi ve üretim- birbirlerinden farklılaşmadıkları bir düzlemde dirler. Efendinin Söylemindeki konumların tamamen değiştiğini görebiliriz; bilinçdışı öznesi ile nesne arasındaki engel kalkmış, özne söylemin harekete geçirici konumundan söylemini bilinçli olarak belirleyebildiği fail yerine geçmiştir. Böylelikle özne de, söylediklerinin bir adresi olarak Öteki'ne gönderimi bulunmaksızın, kendi gösterenlerini kendi seçebileceği yanılmalı bir konuma yükselmiş gibidir. Kapitalist Söylemde Öteki arzu mekanizmasını harekete geçiren konumda değil, öznenin bölünmüşlüğüni iptal etmek üzere ona arzu nesnesini gerçeklikte sunan bir konumdadır. Kapitalist Söylemde, *bilinçdışı Öteki'nin söylemidir* varsayımının arızalandığını görürüz. Gerçekten de bu söylemde bir Öteki var mıdır? Burada özneyi belirleyen ona dışsal olan simgesel Öteki değil, öznenin bizzat kendisinin olduğunu söyleyebiliriz. Diğer söylemlerde gördüğümüz düalizm -efendi/histerik, efendi/köle, öğretmen/öğrenci, analist/analizan- Kapitalist Söylemde *kapitalist/proletarya* dinamiğinde değil, Lacan'ın deyişiyle herkesin proletarya olduğu bir düzenleniş biçimindedir⁵. Öznenin ilişkide ve arayışında olduğu Simgesel bir adres değil, gerçekliğin yanılmalı düzlemindeki tüketim nesnelere dir. Proleter özne, hem üretici hem de tüketici konumundadır şimdi. Herkesin doyuma ulaşacağı, öznenin ıstıraplarının dindirileceği ve tam bir özgürlüğe erişileceği vaatlerine rağmen, özne yine de bölünmüş ve eksikli olarak kurulmaya devam eder. Bununla birlikte eksikli özne ıstırapını yönelteceği bir Öteki'nin yokluğunda, kendini duyurmak için sözden öte yollara başvurmak zorunda kalır ve bu durum da günümüzün yeni psikopatolojilerinin doğuşunu hazırlar: İntiharlar, cinnet durumları, eyleme geçişler, melankoli ve sınır durumlar gibi.

Simgesel referansların bulunamadığı toplumsal söylemde öznenin başkalarıyla ilişkilerine aracılık edecek ve düzenleyecek unsurların olmadığını ve kendi zevkinin merkezinde kalmış öznelerin hiçbir çıkış yolu bulamadan yalnızlıklarına hapsediklerini hem klinik uygulamada hem de toplumsal olaylarda görebilmekteyiz. 21 yaşındaki Roof, siyahların gittiği bir kilisede dokuz kişinin ölümüne neden olan bir gençtir. Olayın ardından yaptığı

5. Declercq, F., "Lacan on the capitalist discourse: Its consequences for libidinal enjoyment and social bonds", *Psychoanalysis, Culture and Society* içinde, 2006, s. 74-83.

açıklamasında "ırk savaşı başlatmak" istediği için bu eylemi gerçekleştirdiğini öğreniyoruz. Tutuklandıktan sonra çıkarıldığı duruşmada öldürülenlerin yakınlarını dinlerken *boş bir ifade* takınıyor ve tek bir kelime bile etmiyor (20 Haziran 2015 - Hürriyet). Buradaki eyleme geçiş (passage à l'acte), Öteki'ne ait bir adresin olmadığı, ölümcül olabilen zevkin hemen ve şimdi gerçekleştiği, kendisinde bir anlam içermeyen, dürtüsel bir yıkımdır. Ölüm itkisinin sınırlandırılmadan dışarı fırlatıldığı ve simgeselleştirilmesi mümkün olmayan katıksız, işlenmemiş olan Gerçeğin düzleminindedir. Aktarımsal bir adres ve anlam içeren edimlerdense, eyleme geçişler mutlak bir boşlukta mutlak bir yok oluşu getirirler. Öncesinde ölüm itkisinin *ideal ben* ve *ben ideali* arasında açılan boşlukta, mesafede erotize olduğunu dile getirmiştik. Güncel söylemde boşluğa ve beklemeye karşı öne sürülen tamlık söyleminin ölüm itkisini sınırlandırmak yerine kışkırttığını söyleyebiliriz. Öznenin sözcelemesinin koşulu olan arzu dinamiğinin ihtiyaç-doyum ikiliğine indirgendiği günümüz söyleminde, özneyi tüm simgesel referanslarından azat eden bir özgürlükle (?) karşılaşıyoruz. Öznenin tabii olduğu Simgesel kastrasyonun, liberal söylemlerde Gerçek ve İmgesel yoksunlukla karıştırıldığını saptayabiliriz. Bu aynı zamanda öznenin psişik soru ve sorunsallarına, çatışmalarına ve çelişkilerine tutarlı ve süregelen cevaplardansa, İmgesel yanılısamayı sürdüren ya da somut düzeyde olan cevaplar araması anlamına gelmektedir. Mademki teknik-bilimsel gelişmeler bize her türlü olanağı sunmaktadır, o halde bizim de bunları elde etmek "hakkımızdır".

Kaptalist söylem anti-sosyal etkileri beraberinde getirmektedir⁶. Hak sahibi olduğu doyum nesnesini elde edemeyen dışlanmış özne, benzerlerinin imgesine hapsolmaktadır. Anti-sosyal etkiler tam da burada görülebilir. Özne çözüm olarak ya ötekinin yıkımını gerçekleştirecek ya da kendi kendisini yok edecektir. Söylemde herhangi bir referans noktası bulamayan öznelerin Charles Melman'ın deyimiyle bir nevi iradi faşizmi çağırdıklarını da söyleyebiliriz. Roof'un da istediği gibi, ırk savaşının çıkması onun da bir yerlerde (beyaz olarak) konum alabilmesini olanaklı kılacaktır. Modern insan, "mekanı" yani başkasını kabul ettiğimiz ve ona açıldığımız karşılaşma alanını, başkasını rahatlıkla yargılayıp dışlayabildiğimiz, hem sözel hem de gösterişsel bir tüketim alanına dönüştürmüştür: Roof kendisine amcası tarafından verilen 45 kalibrelik silahı ile bir karşılaşma mekanı olan ve Öteki'ye seslenen Kilise'de dokuz kişiyi öldürmüştür. Buradaki en radikal nokta, insanlığın zora girdiğini anladığımız o noktadır. Yani tüm bu yıkımın salt Roof'un patolojik kişiliğiyle ilgili olmadığı, ama içinde yaşadığımız toplumun insani referanslarının aşındığı o noktadır. Dikkatimizi çeken şey, günümüz neo-liberal söyleminde büyük söylemlerin düşmesi ve bağlamından koparılmış öznelerin boşlukta salınmasıdır; kilise bu durumun bir göstereni olarak belirlemektedir*.

6. Declerq, F., a.g.e., 2006.

* Bu metin yazıldığı sırada, Şanlıurfa'nın Suruç ilçesinde bir patlama olmuş ve 32 kişi hayatını kaybetmişti (20 Temmuz 2015). Kendimizi yine insanlığın ve insanileşmeye dair adımların zalimce yıkıma uğratılıp, yok edildiği o anlam dışı noktada bulduk.

Colette Soler'in deyişiyile *narcynisme* (narsisizm ve knizm) kendi zevkinin merkezinde ve kendi narsisizmine kapanmış durumda olan özneyi anlatır. Erdem ve mutluluğa herhangi bir değere bağlı olmadan kendi zevkinin peşinden delicesine koşarak ulaşmaya çalışan öznelerin, sınırı her seferinde Gerçeğin düzleminde bulabildiklerine tanıklık ediyoruz. Günümüzde eyleme geçişlerin ve intihar olaylarının artmasının nedenlerini buralarda aramamız çok da yanlış olmayacaktır.

Sonuç olarak, günümüz neo-liberal toplumsal düzenlenişinde psikanalizin bizlere söyleyebileceği, hiçbir tüketim nesnesinin bilinçdışı öznesini mutlak doyuma ulaştıramayacak oluşudur. Psikanaliz, özneye birbirlerinin aynısı olan türlü nesnelere boğulduğu neo-liberal söylemlerin aksine, eksikliğini yeniden üretebileceği bir alan sunmaktadır. Şiddetten çok *zalimlik* diyebileceğimiz katıksız bir yıkımın, insanlığa dair öğeleri hızla yok ettiği günümüz toplumlarında, öznenin ruhsal yaşantısı ve toplumsal bağ arasındaki etkileri araştırmak, sosyal bilimcilerin ve klinik alandakilerin daha çok açıklığa kavuşturması gereken önemli konulardandır.

Kaynakça

- Declerq, F.**, "Lacan on the capitalist discourse: Its consequences for libidinal enjoyment and social bonds", *Psychoanalysis, Culture and Society* içinde, 2006, s. 74-83.
- Demoulin, C.**, "Violence et discours", *Psychoanalytische Perspectieven* içinde, 2006, s. 8392.
- Freud, S.** (1913), *Totem ve Tabu*, Sosyal Yayınları, 1993.
- Freud, S.** (1930), *Uygarlığın Huzursuzluğu*, Metis Yayınları, 2014.
- Lacan, J.** (1955), "La lettre volée", *Écrits II* içinde, Seuil Yayınları, 1999.
- Lacan, J.** (1960-1970), *Le Séminaire Livre XVII L'envers de la psychanalyse*, Seuil Yayınları, 1992.
- Lesourd, S.**, *Comment taire le sujet? Des discours aux parlottes libérales*, Érés Yayınları, 2006.
- Nural, U.Y.**, "Jacques Lacan'ın öğretisinin, mantıki zaman diyalektiği içerisinde, topolojisinin üçlü düzeneğinden geçerek anlaşılması üzerine", *İstanbul Kültür Üniversitesi Psikoloji Kulübü Bülteni "Lacancı psikanaliz ve Türkiye'deki yansımaları"* içinde, 2015, sayı 5, s. 4-9.
- Soysal, Ö.**, "Günümüz Psikopatolojilerine Günümüz Söylemi Bağlamında Lacancı Bir Bakış", *Psikanaliz Yazıları*, sayı 12, İlkbahar 2006, s. 87-96.
- Soysal, Ö.**, "Şiddet: Öteki'nin Yıkımı", *Doğu Batı Düşünce Dergisi "Şiddet"* içinde, KasımAralık-Ocak 2007-08, sayı 43, s. 129-137.